

Međunarodno krivično procesno pravo: struktura i pravila postupka pred međunarodnim krivičnim sudovima: Prikaz univerzitetskoga udžbenika /Autori: prof. dr. sc. Tadija Bubalović i prof. dr. sc. Nezir Pivić, Izdavač: Pravni fakultet Univerziteta u Zenici, 1. izdanje, Zenica, 2021., 342 str./

Prikaz knjige
Book Review

Primljeno/Received: 16. 2. 2022.

Prihvaćeno/Accepted: 21. 3. 2022.

Enis OMEROVIĆ

Udžbenik iz područja međunarodnoga krivičnoga procesnoga prava obrađuje jednu od zasigurno novijih materija iz šire oblasti međunarodnopravnih studija. Ovo je jedan od rijetkih udžbenika koji je po svojoj strukturi i sadržini u potpunosti posvećen procesnome aspektu, odnosno procesnim pravilima, njihovom uređenju i obradi, u pogledu osnovnih postulata i načela krivičnih postupaka pred međunarodnim krivičnim sudištima. Jezički stil je pravnički, stoga je rukopis namijenjen poglavito studentima pravnih i srodnih studija, kao i praktičarima iz navedenih oblasti. Međutim, zbog svoje konciznosti, pogodan je i za širu stručnu javnost. Udžbenik dolazi u jako dobro vrijeme, iz razloga što se na našim prostorima materija međunarodnoga krivičnoga (materijalnoga) prava godinama izučavala bez potankosti o krivičnoj proceduri na međunarodnoj razini, ali i u vezi s hibridnim ili mješovitim (poput Posebnoga suda za Sijera Leone i Posebnoga tribunala za Libanon) te skupinom domaćih internacionaliziranih pravosudnih institucija (poput posebnih vijeća u sudovima Kambodže, posebnih afričkih vijeća u Senegalu, kosovskih specijalističkih vijeća i ureda tužitelja, Posebnoga krivičnoga suda u Centralnoafričkoj Republici), koji odista predstavljaju produkt novije generacije.

Ovo naučno djelo doprinosi i pomaže temeljitom shvaćanju svih konstitutivnih elemenata krivičnih postupaka pred međunarodnim krivičnim sudskim tijelima, onim tijelima koji sude za najteže međunarodne zločine, a to su zločini *stricto sensu*, poput genocida, zločina protiv čovječnosti, ratnih zločina (koji su pred Međunarodnim krivičnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju (ICTY) imali svoje određenje u dva odvojena međunarodna zločina: teškim povredama Ženevskih konvencija iz 1949. te kršenjima zakona i običaja ratovanja), zločina agresije. Pored navedenih najtežih međunarodnih krivičnih djela, tu su još, na generalnoj ravni, i zločin piratstva, mučenja, terorizma – sva teška protupravna djela koja jesu predmet bavljenja, odnosno nalaze svoje mjesto izučavanja u međunarodnome krivičnome pravu. No, kako su se, nakon dva

međunarodna vojna tribunalala (IMT) u Nirnbergu i Tokiju, u posljednjem desetljeću XX. stoljeća počele osnivati međunarodne krivične pravosudne institucije, ukazala se i golema potreba za prepoznavanjem i raščlanjivanjem instituta i osnovnih odlika svih faza krivičnih postupaka pred ovim sudskim forumima.

Knjiga svojim stilom, prezentacijom materije, analizom i eksplikacijom pojmova, ulazi duboko u srž svake od svih jedanaest podoblasti, na koliko su koautori razdijelili suvremeno istraživanje i predstavljanje međunarodnoga krivičnoga procesnoga prava. Slaganje gradivne materije je vrlo pregledno, i s informativnim i opisnim podrubnim bilješkama, ali i s vrlo detaljnim popisom literature na početku svakoga poglavlja, na koje profesori upućuju čitatelja za svrhe produbljivanja svojih znanja.

Polazna osnova cijeloga znanstvenoga i stručnoga djela leži u činjenici jedinstva i prirodnog spoja i materijalnoga i procesnoga dijela pod zajedničkim imeniteljem međunarodnoga krivičnoga prava. To i nije tako nov pristup, posebno ne u međunarodnom javnom pravu, budući da potonja grana prava, na sebi svojstven način, sa svim svojim zakonitostima, izučava materijalni i procesni aspekt kao nedjeljivu cjelinu. Tako se pravila međunarodnoga krivičnoga prava dijele u dvije međusobno povezane grupe, te kako i sami autori navode, „prvu čine pravila materijalnog međunarodnog krivičnog prava, a drugu pravila procesnog međunarodnog krivičnog prava. Ta su pravila ne samo međusobno povezana već i jedna od drugih višestruko zavisna jer čine jednu veću cjelinu međunarodnih pravila krivičnog karaktera namijenjenih istome cilju.“ (str. 19-20). Također, svojim objašnjenjem međuovisnosti pravila materijalne i procesne naravi, dodaju: „s jedne strane pravila međunarodnog materijalnog krivičnog prava nužno prethode procesnim pravilima, a s druge strane krivičnom postupku nužno prethodi zakonsko određenje pojedinih krivičnih djela i sankcija.“ (str. 20). Pohvalno je što su se autori kratko osvrnuli i na osnove međunarodnog humanitarnog prava (str. 19), što je još jedna potvrda tezi da se čitava skupina ratnih zločina i njihove opće karakteristike ne mogu izučavati bez prethodna poznavanja prava oružanih sukoba, odnosno naočigled odijeljenih sistema haškoga, ženevskoga i njujorškoga prava, budući da humanitarno pravo uređuje pravo u oružanome sukobu (*jus in bello*) čije teško kršenje nosi kvalifikaciju ratnih zločina. Upravo su to momenti prijelaza iz međunarodnog humanitarnog prava u međunarodno krivično pravo. No, potvrda je ovo i kompleksnosti potonje pravne discipline, s obzirom da su za njezino kvalitetno poznavanje nužna prethodna sistemska znanja ostalih međunarodnopravnih oblasti.

Slijedeći ovo izlaganje, znanje o agresiji, odnosno vođenju agresivnoga rata dobijamo iz učenja o pravu upotrebe sile (*jus ad bellum*), što je visokosofisticirana oblast međunarodnopravne nauke. Prožetost navedenih oblasti još više dolazi do izražaja u znanstvenim raspravama o pravnoj odgovornosti, kada za međunarodne zločine i države i međunarodne organizacije, s jedne, i pojedinci, s druge strane, mogu biti izravni počinitelji identičnih međunarodnih zločina. Međutim, odgovornost je po svojoj sadržini različita. Odgovornost država i međunarodnih organizacija, osnovnih međunarodnopravnih osoba, tražimo na temelju općega međunarodnoga prava koje je utjelovljeno u nacrtima pravila o odgovornosti država i međunarodnih organizacija za međunarodna protupravna djela, a koje je Komisija za međunarodno pravo Ujedinjenih nacija

konačno uobličila 2001., odnosno 2011., dok se odgovornost pojedinca zahtijeva temeljem načela individualne krivične odgovornosti iz rakursa međunarodnoga krivičnoga prava. Zapravo, drukčije postavljeno, udžbenik pred nama bavi se prvenstveno izučavanjem individualne krivične odgovornosti, odnosno pravila krivičnoga postupka u kojem su osumnjičeni odnosno optuženi pojedinci, dok se u ovoj oblasti o odgovornosti država i međunarodnih organizacija ne raspravlja, što i jesu glavni ciljevi navedenoga prava. Iako u svijetu postoje i takve vrste rasprava u kojima se uspoređuje odgovornost različitih subjekata za isto protupravno djelo (npr. Bonafè, 2009), one same po sebi ne predstavljaju obavezni sastavni dio nekog udžbenika međunarodnog krivičnog prava. U konačnici, a s ovim u vezi, zanimljiva dodirna tačka međunarodnoga javnoga i međunarodnoga krivičnoga prava može biti učenje o krivičnoj odgovornosti države. Ovaj je koncept napušten izbacivanjem člana 19. iz konačnoga Nacrta Pravila o odgovornosti država za međunarodne protupravne čine iz 2001., mada se još uvijek u pravnoj doktrini nalaze ili su se nalazila ovakva gledišta (Vučinić, 1999; za šire: Omerović, 2021). Jednako tako, sve su izraženiji zahtjevi i za krivičnom odgovornošću transnacionalnih kompanija za međunarodne zločine (usp. Stoitchkova, 2010; Vyver, 1999; Clapham 2008; a za raspravu o sinergijskom djelovanju države i korporacije glede činjenja krivičnih djela (tzv. *state-corporate crimes*) v. Kramer, Michalowski i Kauzlarich, 2002).

Autori, nakon općega pojma međunarodnoga krivičnoga prava, i nakon kratkoga historijskoga osvrt na njegov nastanak i razvoj, pišu o pojmu, nastanku i ciljevima njegove procesne grane, uz kratku usporedbu odnosa međunarodne i nacionalne krivične procedure. Izučavanje osnova međunarodnoga krivičnoga procesnoga prava danas je i nužnost za studente pravnih studija, budući da međunarodni krivični sudski forumi nisu više privremene kategorije, dok su samo neki od njih postali historijske pravne znamenitosti. Tako bi valjalo primijetiti da su od 1998. nastupile goleme promjene i novele na svjetskoj krivičnopravnoj „sceni“. Te je godine u Rimu, na velikoj međunarodnoj diplomatskoj konferenciji, usvojen međunarodni ugovor, koji je označio početak jednoga novoga razdoblja u daljnjem razvoju međunarodnoga krivičnoga pravosuđa. Tada je utemeljen stalni Međunarodni krivični sud (ICC), sa sjedištem u Den Haagu, koji je počeo s radom 1. jula 2002. Sud danas radi u svome punome kapacitetu, ali se, istina, suočava i s brojnim izazovima (više: Omerović, Grande, 2022). Godine 2010. održana je prva revizijska konferencija država stranaka Rimskoga statuta, na kojoj je dopunjen ovaj ugovor i kada je prihvaćena definicija agresije za potrebe odgovornosti pojedinaca. Tako je ICC od 17. jula 2018. ovlašten procesuirati zločin agresije, shodno tački 1. ICC Rezolucije od 14. decembra 2017. (usp. Bock, Conze (eds) 2022).

Poglavlje o izvorima međunarodnoga krivičnoga procesnoga prava donosi nam ponajprije pregled međunarodnih formalnih izvora, koji su otuda i najvažniji u ovoj grani prava, a to su mnogostrani međunarodni ugovori, zatim međunarodno običajno pravo te opća načela prava, za kojima će međunarodni krivični sudovi i tribunalali posegnuti kada ne mogu riješiti dilemu, i to ni temeljem ugovora ni temeljem običajne pravne norme. U knjizi se naglašava i važnost opisa Bosne i Hercegovine i usaglašavanje krivičnoga procesnoga zakonodavstva ove države s njezinim međunarodnim obavezama. Obaveza suradnje te države nije promatrana isključivo kroz prizmu

suradnje s ICTY i izvršavanja njegovih naloga, nego i kroz suradnju s ICC, budući da je Bosna i Hercegovina strana ugovornica Rimskog statuta od 11. aprila 2002.

U trećem poglavlju autori predočavaju čitatelju načela krivičnoga postupka, i to od načela zakonitosti pa do načela *aut dedere aut judicare*, koje je posebno naglašeno u novijim međunarodnim ugovorima, poglavito u onima u kojima su opisana međunarodna krivična, ali i transnacionalna krivična djela. Sva ta djela možemo jednim skupnim imeniteljem nazvati djelima protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom. Nadalje, autori načelo *aut dedere aut judicare* dovode u tijesnu povezanost s načelom univerzalne jurisdikcije, koja se u međunarodnom krivičnom pravu ograničava samo za najteža djela, ali i raspravljaju o pravu suđenja *in absentia* pred međunarodnim sudskim tijelima, uz navođenje međunarodnih ugovora iz oblasti zaštite ljudskih prava i sloboda u ovome kontekstu (str. 66-68). Među ovim načelima ističemo i načelo nezastarijevanja najtežih međunarodnih zločina (str. 65), slijedeći Konvenciju o nezastarijevanju ratnih zločina i zločina protiv čovječnosti iz 1968. i Europsku konvenciju o nezastarijevanju zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina iz 1974. Kako vidimo, ovo je načelo svojstveno malom broju međunarodnih krivičnih djela.

Četvrto poglavlje sadrži obilje materijalnopравnih normi, budući da nam njime, u prvom njegovom dijelu, autori prikazuju osnovne postavke o zločinima po međunarodnome pravu, čije činjenje za svoju posljedicu predstavlja uvod u naredno, peto poglavlje, u kojem se raspravlja o osnivanju krivičnih sudišta na međunarodnoj razini. Zapravo, polazna tačka svake pravnofilozofske rasprave u ovome dijelu obuhvata i odgovor na pitanje potrebe i smisla međunarodnih suđenja za najužasnjia zvjerstva koja, kako stoji, *inter alia*, u preambuli Konvencije o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948., šokiraju savjest cijeloga čovječanstva.

Vrlo je zanimljivo pratiti raspravu o sukobu imuniteta s međunarodnim krivičnim pravom, tema koja je u posljednje tri decenije privlačila veliku pažnju svjetske pravne javnosti. Naime, može se ustvrditi „da imuniteti prema međunarodnome pravu ne sprječavaju krivično gonjenje za najteže (*core crimes*) međunarodne zločine.“ (str. 88). To je potvrđeno čl. 27(1) Rimskog statuta ICC u kojem se navodi da se ovaj „Statut primjenjuje jednako na sve osobe bez razlike u njihovom službenom svojstvu. Posebno, svojstvo službene osobe šefa države ili vlade, člana vlade ili parlamenta, izabranog zastupnika ili vladinog dužnosnika niti u kojem slučaju ne izuzima neku osobu od krivične odgovornosti prema ovom Statutu niti će samo po sebi predstavljati osnovu za ublažavanje kazne.“ Ova je odredba samo ponovila III. nirnberško načelo koje je formulirala Komisija za međunarodno pravo Ujedinjenih nacija (v. *Yearbook of the International Law Commission*, 1950), čl. IV. Konvencije o genocidu, kao i statutarne odredbe dva *ad hoc* međunarodna krivična tribunala. (U tome duhu, v. primjere S. Miloševića, C. Taylora, O. Al Bashira, ali i usp. *Arrest Warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium)*, *Judgment*, I.C.J. Reports 2002, p. 3).

U petome poglavlju dobijamo osnovna saznanja o pojmu međunarodnoga krivičnoga suda i njegovim vrstama, odnosno o njihovome razvoju kroz nekoliko generacija, pa time i o njihovu velikome utjecaju koji su ostavljali na daljnji razvoj nauke i prakse iz korpusa međunarodnoga krivičnoga prava. Autori u svojoj analizi polaze od nirnberškoga, preko ICTY, sve do posebne

obrade ICC. Znakovito je da je postojanje većega broja međunarodnih krivičnih sudova, posebno u isto vrijeme, otvorilo pitanja tumačenja i primjene međunarodnoga krivičnoga prava, njegovih načela, standarda, normi i zakonitosti, koja nisu uvijek slijedila niti su bila usklađena s doktrinalnim stajalištima. Činjenica postojanja više krivičnih sudova na međunarodnoj razini u tako samodostatnim okvirima vjerovatno dovodi do fragmentacije međunarodnoga krivičnoga prava sa svim negativnim posljedicama ovakvoga procesa. Zbog toga se ponekada otvaraju pitanja funkcionalnosti rada sudišta te efikasnosti njihovih odluka. Da li su ti sudovi sami sebi dovoljni, budući da u smislu nadležnosti nemaju nikakvu interakciju s drugim međunarodnim sudovima i tribunalima –osim na relaciji domaći-međunarodni sud – niti među njima postoji vertikalna organizacija, izuzev unutar pravosudne institucije i specifične organizacije pretresnih i žalbenih vijeća? Zapravo, kod izučavanja međunarodnih pravosudnih institucija, i onih opće, i onih specijalizirane nadležnosti, vrlo je poznata činjenica nepostojanja hijerarhije sudišta. No, pitanje učinkovitosti njihova rada je opet zavisilo od „propisanih procedura te od obima njihove jurisdikcije i njihove nadležnosti.“ (str. 120). Kada je riječ o proceduri, načelno se može ustvrditi da ona slijedi odredbe suvremenoga međunarodnoga prava o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, uz određene primjedbe, koje se ponajviše ogledaju u ponekada jakom utjecaju anglo-američkoga prava u rješavanju nekih važnih proceduralnih pitanja (str. 120). Međutim, tačan je zaključak da je sadašnje međunarodno krivično procesno pravo vrlo specifična mješavina angloameričke i kontinentalne pravne tradicije. (*Ibid*).

Šesto je poglavlje posvećeno izlaganju o svim oblicima međunarodne krivičnopravne suradnje, uz posebno predstavljanje izručenja (ekstradicije), toga najsloženijega vida međunarodne krivičnopravne pomoći. Osim toga, „izručenje učinilaca krivičnih djela je najznačajniji i najstariji oblik međunarodne krivičnopravne pomoći.“ (str. 134). Upravo je to jedan od razloga što je ovaj institut opisan i uređen kako u domaćim pravima, tako i u međunarodnom pravu kroz mnogostrane i dvostrane ugovore između država. Autori nadalje izlažu o ustupanju i preuzimanju krivičnoga gonjenja, priznanju i izvršenju strane krivične presude, te oblicima međunarodne policijske suradnje. Uz sve to, uvijek se nude i zakonska rješenja u pogledu Bosne i Hercegovine, tako da čitatelj u ovoj knjizi ne nalazi samo čisto međunarodno krivično pravo, već se obrađuje i bosanskohercegovačko normativno uređenje odnosne oblasti.

U narednim poglavljima autori pišu o strankama pred međunarodnim krivičnim sudovima. Ističemo obradu statusa žrtve kao subjekta pred međunarodnim krivičnim sudom, a posebno pred stalnim ICC, koji predstavlja bitan odmak nabolje u odnosu na dva privremena međunarodna krivična tribunala, ICTY i ICTR. Zapravo, „tek u Rimskom statutu ICC razrađen je mehanizam procesnih prava i prava na obeštećenje žrtvama međunarodnih krivičnih djela iz nadležnosti ICC.“ (str. 180). Postupak pred međunarodnim krivičnim sudovima opisuje se temeljito, s naglaskom na dva sudišta, jedan, „tribunal“ po svome uređenju, a drugi, „krivični sud“ (ICTY – ICC). Dokazivanje u postupku pred međunarodnim krivičnim sudovima dobilo je status posebnoga, devetoga poglavlja, u kojem se prolazi kroz osnove, ali i pojedinosti dokaznoga prava, te navedeno poglavlje autori zaključuju raspravom o suradnji Bosne i Hercegovine s ICC. Deseto je poglavlje jedno od kraćih zasebnih dijelova knjige, u kojoj se obrađuje specifikum

pravnih lijekova u postupku pred međunarodnim krivičnim sudskim forumima, s naglaskom na međunarodne vojne tribunale u Nirnbergu i Tokiju (pred kojim nije ni bilo pravnoga lijeka protiv presude), ICTY i ICC. Među njima su autori posebno mjesto s pravom dali prezentaciji naknade nezakonito lišenoj slobode i nepravedno osuđenoj osobi, što predstavlja jedno od osnovnih načela međunarodnog krivičnog i krivičnog procesnog prava.

Krivično i krivično procesno pravo Europske unije svakom danom sve više dobija na značaju. Primjetan je konstantan razvoj posebnih instituta procedure koji su karakteristični za države članice ove regionalne međunarodne organizacije *sui generis*. U njemu se posebno piše o Lisabonskome ugovoru, prekretnici u daljnjem razvoju krivičnoga prava Europske unije, te o njegovim ustanovama, ali uz obradu procesnopravnoga aspekta, poput europskoga naloga za hapšenje, europskoga naloga za pribavljanje dokaza, europskoga krivičnoga ispisa, te različitih naloga i priznanja odluka unutar prostora ove međunarodne organizacije. Slično obradi tijela krivičnopravne i policijske suradnje između država uopće, tako su, u manjem obimu, autori naveli i tijela takvih funkcija i svrhe u Europskoj uniji.

Nakon popisa vrlo iscrpne literature iz ove oblasti, koja obiluje stranim autorima i naslovima, dat je prikaz osnovnih podataka o ICC te privremenim i internacionaliziranim krivičnim tribunalima i sudovima u međunarodnoj zajednici. Jednako tako, knjiga na svome kraju sadrži objedinjene međunarodne konvencije iz krivičnopravne oblasti, konvencije Vijeća Europe, te akte Europske unije.

U konačnici, završavajući čitanje i pregled knjige, toga upečatljivoga djela pravne nauke, opća je misao da bi u narednome razdoblju autori mogli načiniti i kvalitetan sveobuhvatan pregled međunarodnoga krivičnoga prava, proširujući njegovu sadržinu u pogledu međunarodnoga materijalnoga krivičnoga prava. Daljnji teoretski i praktični značaj imaće i praćenje rada i izučavanje sudske prakse ICC, ali i domaćih internacionaliziranih krivičnih tribunala, u kojima, slijedom njihovih koncepata organizacije, strukture, funkcija i djelovanja, vjerovatno leži budućnost međunarodnog krivičnog pravosuđa. Upravo se u međunarodnopravnoj doktrini sve više piše o tzv. hibridizaciji međunarodne krivične procedure (usp. Stahn, 2019). Pored navedenih, uvijek je važno podcrtati i koncept Međunarodnoga rezidualnoga mehanizma za međunarodne krivične tribunale, nasljednika ICTY i ICTR, privremene pravosudne institucije koja je osnovana na identičan način poput prethodna dva sudišta, odlukom Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija, i to 2010. Uz činjenicu da sva ta tijela imaju svoje i prednosti i nedostatke, važno ih je percipirati kao borbu međunarodne zajednice protiv činjenja teških međunarodnih zločina i traženje krivične odgovornosti pojedinaca.

Posebno je značajno istaknuti i osjećanje koje čitatelj posjeduje tokom svoga pozornoga čitanja i studiranja odnosne materije, a to su, prije svega, temeljitost, iscrpnost i stručnost na kojima je izgrađena ova knjiga i što se vrlo lako da osjetiti u svojoj znanstvenoj, stručnoj i edukativnoj misiji prenošenja specifičnoga, ovoga vrlo kompleksnoga i zahtjevnoga znanja na krajnjega čitatelja. Uvijek je veliki uspjeh kompleksno gradivo učiniti razumljivim, preglednim i jezgrovitim, a to je upravo ono što je vrijedni znanstveni dvojac ovdje i napravio.

Podaci o autoru

Enis Omerović, Prince Sultan University, College of Law, Riyadh, Saudi Arabia.

E-mail: e.omerovic@psu.edu.sa